

Uudise käsiraamat

Kuidas otsida, kirjutada, toimetada
ja serverida ajaleheuudist

Uudise käsiraamat

Kuidas otsida, kirjutada, toimetada
ja serveerida ajaleheuudist

2., kohendatud trükk

Tiit Hennoste

Tiit Hennoste

UUDISE KÄSIRAAMAT

Kuidas otsida, kirjutada, toimetada ja serveerida ajaleheuudist.
2., kohendatud trükk

Selle raamatu kirjutamist on toetanud Avatud Eesti Fond ja Väino Tanneri Fond.

Autoriõigus Tiit Hennoste, 2001, 2008

ISBN 978-9949-19-017-1

Kujundus: Roosmarii Kurvits

Kaas: Tiit Hennoste

Tartu Ülikooli Kirjastus

www.tyk.ut.ee

SISUKORD

Saateks 2. trükile	17
Saateks 1. trükile	17
Sissejuhatus	19
1. Uudise sisu	21
Uudis ja tema alaliigid	23
Mis on uudis?	23
Leheuudiste tüübid	24
Kõvad ja pehmed uudised	24
Ülduudised ja eriuudised	25
Spetsiifilise sündmuse või allikaga uudised	26
Muud erijoontega uudised	27
Uudisväärtused	29
Uudisväärtused	30
Uudisväärtuse lisakriteeriumid	33
Sündmuste ohtlikud omadused ehk pseudouudisväärtused	36
Uudisväärtuste töölepanek	40
Uudisväärtuste konkretiseerimine	40
Uudisväärtuste mõõtmine	41
Uudise alasündmuste hierarhiseerimine	42
Lisafaktide otsimine uudise väärtuse tõstmiseks	43
Probleemid uudisväärtuste kasutamisel	43
Sündmuste valimise lisakriteeriumid	45
Pseudosündmused	45
Oodatavad avalikud sündmused	46
Ootamatud ja varjatud sündmused	48
Üld- ja eriuudised	49
Tänase lehe uudiste valimine	52
Uudiste valik ja eetika	53
Eesti lehtede uudisevaliku probleemid	55
Uudise sisulised nõuded	56
Uudisküsimused	56
Täpsus	57
Tasakaal	60
Objektiivsus	60

2. Uudise ülesehitus	63
Juhtlõik ja sissejuhatus	65
UUDISE KIRJUTAMISE PÕHIREGLID	66
JUHTLÕIK	67
Juhtlõigu sisu valimine	67
Juhtlõiguinfo valimise põhireegel	67
Faktide hulk	69
Faktide valik	70
Isikud ja nimed juhtlõigus	72
Arvamused ja allikad juhtlõigus	74
Juhtlõigu vormistamine	75
Juhtlõigu vormistamise põhireeglid	75
Juhtlõigu lausetüübid	77
Juhtlõigu tegemise põhiprobleemid	78
SISSEJUHATUS	79
Sissejuhatusete tegemise põhireeglid	79
Huviloo tüübid	80
Huviloo tegemine	82
Tuumlõik	82
Juhtlõik või sissejuhatus?	82
Uudise kompositsioon	83
PÖÖRATUD PÜRAMIID	83
Teema-arendus	84
Alateemade paigutamine	84
Alateemade arendamine	88
Üleminekud	89
Tsitaadid	90
Faktid, üldistused ja arvamused	90
Lisainfo: taust ja perspektiiv	91
Taust	92
Perspektiiv	93
Näide ja selle analüüs	94
MUUD STRUKTUURIMUDELID	97
Mitme võrdse põhiteemaga uudislood	97
Kronoloogiline struktuur ja liivakella struktuur	98
Püramiid	98
Pööratud topeltpüramiid	99
3. Kirjutamise kunst	101
Allikatele viitamine	103
Atributeerimine	103
Allika ja sündmuse vahekaugus	103
Millal allikale viidata?	104

Kui palju ja kus atributeerida?	105
Identifitseerimine	106
Inimeste identifitseerimine	106
Mitteinimeste identifitseerimine	108
Identifitseerimise põhimõtted	108
Esimene ja korduv viitamine	109
Identifitseerimine ja eetika	111
Tsiteerimine ja parafraseerimine.	111
Millal eelistada tsitaati?	112
Tsitaadi vormistamine	113
Tsitaat ja kirjakeel	113
Allika eksimused ja segane jutt	115
Tsitaadisse sekkumine	115
Saatelause vormistamine.	117
Saatelause verb.	117
Saatelause asukoht.	119
Parafraseerimine	119
Uudise stiil	121
Täpsus, selgus, lihtsus ja objektiivsus.	123
Tihedus ja ökonoomsus.	126
Elavus, veenvus ja isikulisus.	128
Loomulikkus ja ühtsus	130
Ajalehekeel.	133
Ortograafia	133
Sõna ja lause	135
Sidusus	136
Esiletõste	138
Keeleline manipuleerimine.	138
Arvud ja numbrid uudisloos.	141
4. Pehmed uudised ja valdkonnaudised	147
Pehmed uudised	149
Pehme uudise uudisväärtused.	149
Inimkesksus ja emotsionaalsus	150
Pehme uudise kirjutamise erivõtted	153
Pehme juhtlõik	153
Sissejuhatus	154
Pehme uudise ülesehitus	155
Keel ja stiil.	157
Näide ja selle analüüs.	158

Kuriteo- ja õnnetusuudised	161
Eetilised imperatiivid	161
Uudisväärtus ja uudise ülesehitus.	164
Allikad	165
Näide ja selle analüüs	166
Kontrollnimestikud	168
Kuriteod	168
Õnnetused.	168
Katastroofid.	169
Tulekahjud	170
Kohus	170
Majandusuudised.	171
Tavalisele lugejale olulised teemad	171
Keerukuse ületamine	173
Arvud ja teabegraafika	174
Majandusuudis ja eetika	176
Allikad	177
Näide ja selle analüüs	178
Kultuuriuudised	181
Sisu	181
Uudise ülesehitus	183
Näide ja selle analüüs	183
Spordiuudised	185
Spordiuudise ehituse erijooned	186
Sisu.	186
Uudise ülesehitus	187
Keel ja stiil.	187
Statistika.	188
Reporteritöö eriprobleemid	189
Näide ja selle analüüs	190
Kontrollnimestik	193
5. Muud erijoontega uudised	195
Eripäraste allikatega uudised	197
Kõneuudised	198
Kõneuudise tegemise erijooned.	198
Juhtlõik	198
Kompositsioon	200
Reporteritöö eriprobleemid	201
Kontrollnimestikud.	201
Kõned	201
Kohtumised ja koosolekud	202

Uudisintervjuud	202
Rahvakogunemised ja vaatluslood	203
Vaatlemise probleemid	204
Kontrollnimestik	205
Täppisuudised	206
Materjali valimine ja arvud	207
Juhtlõik ja taust	208
Pisiuudised	209
Lühiuudised ehk nupud	209
Seltskonnakroonika	210
Eelteated	211
Nädalalehe- ja ajakirjauudised	212
Uudiste valimine	212
Kuidas teha nädalaleheuudist?	214
Seotud lood	215
Lisalood	216
Kokkupakitud lood	217
Uudise osad iseseisvate lugudena	218
Kestva sündmuse jälgimine	219
Järjelood lõppenud sündmuse kohta	220
Järjelugude liigid	221
Tagasivaade	222
Eeluudised	223
6. Reporteritöö	225
Allikad	227
Ajakirjanik kui allikas	227
Ajakirjaniku isikuomadused	228
Reporteri teadmised ja kogemused	228
Ajakirjanike rollikäsitus	230
Tunded, eelarvamused ja stereotüübid	231
Kirjalikud allikad	233
Olulised allikarühmad	233
Allikate testimine ja kasutamisoskus	234
Inimallikad	235
Püsiallikate valimine ja testimine	235
Allikate hoidmine ja allikasõltuvus	237
Allikate kasutamise üldpõhimõtted	239
Allikate hierarhia, hulk ja kasutusjärjekord	239
Allikate üldhierarhia	239
Allikad ja sündmus	241
Allikate hulk ja kasutamise järjekord	243

Infoleke	244
Infokasutamise allikapoolsed piirangud	245
Vaatlus ja töö kirjalike allikatega	248
Vaatlus	248
Neli vaatluseliiki	248
Vaatlemise tehnika ja probleemid	249
Töö kirjalike allikatega	251
Intervjueerimine	253
Intervjuu planeerimine	253
Ülesande analüüs	253
Tausta uurimine	254
Küsimuste koostamine	255
Küsimuste väljamõtlemine	255
Küsimustiku korrastamine ja intervjuu struktuur	256
Küsimuste täpne sõnastamine	257
Intervjuu kokkuleppimine	258
Intervjueerimine	259
Kontakti loomine	260
Küsimine	261
Rasked juhtumid	262
Segased vastused	262
Rasked allikad	262
Ebameeldivad küsimused	263
Isiklikud küsimused	266
Tagantjärele palve	266
Reporteritegevus	267
Kuulamine ja suhtlemine	267
Vaatlemine	268
Märkmete tegemine	269
Intervjuu lõpp	271
Telefoniintervjuud	272
Vastastikused kaebused	273
7. Toimetajatöö	275
Uudise toimetamine	277
Uudise läbilugemine	278
Uudise väärtuse kindlakstegemine ja alguse korrastamine	278
Uudise kompositsiooni kordategemine	280
Info kustutamine ja lisamine	281
Faktide kontroll ehk uudise tegemine täpseks	282
Allikate kasutamise ja esitlemise kontroll	284
Stiili parandamine	285
Keele-eetika kontroll	286

Teksti ülelugemine	287
Korrektuur	287
Tekstide ümbertöötamine ja toimetamise üldpõhimõtted	288
TEKSTIDE ÜMBERTÖÖTAMINE	288
Lühendamine.	288
Värskendamine	290
Kohalikustamine.	290
PR-lugude töötlemine.	291
TOIMETAMISE ÜLDPÕHIMÕTTED	293
Toimetaja ja tekst	293
Toimetaja koostöö autoriga.	294
Koostöö üldpõhimõtted.	294
Muudatused, mis ei nõua konsulteerimist autoriga.	296
Muudatused, mille puhul konsulteerimine on vajalik	296
Toimetamisvead	297
Uudiste serveerimine (kaasautor Roosmari Kurvits)	299
Uudisetegemine kui rühmatöö	299
Makett ja küljendus	300
Pealkirjad	300
Põhipealkirja kirjutamine	301
Lisapealkirjade kirjutamine.	302
Pealkirjade serveerimine	303
Vahepealkirjad ja väljavõtted	304
Vahepealkirjad	304
Väljavõtted	305
Lisalood	306
Foto ja fotoallkiri.	307
Fotode valimine	307
Fotode kadreerimine.	308
Fotoallkiri	310
Teabegraafika.	311
Teabegraafika liigid	311
Teabegraafika tegemine.	311
Lehekülje koostamine	313
Infoploki tegemine.	313
Lehekülje kokkupanemine	316
8. Eetika ja protsess.	319
Eetika.	321
Eetikareeglid selles raamatus	322
Eesti ajakirjanduse eetikakoodeks.	326
Mõned eetikareeglid Erik Bagerstami raamatust <i>Ajakirjandusvabadus demokraatlikus ühiskonnas</i>	328

Uudise tegemise protsess	330
Üldsoovitused teksti tegemiseks.	330
Planeerimine ehk kodutöö	330
Teema ja tuum.	330
Uudisväärtusliku teema leidmine	330
Uudise tuuma otsustamine	330
Uudise tegemiseks vajaliku materjali läbimõtlemine	332
Materjali vajadust määravad tegurid	333
Vajaliku info liigid	335
Info allikad	335
Planeerimise protsess	336
Meeskonnatöö planeerimine	337
Reporteritöö	337
Taustamaterjali hankimine	338
Valmistumine intervjuuks ja vaatluseks	338
Faktide kontrollimine	339
Info kogumine	339
Kirjutamine	340
Uudisväärtuse kontroll ja juhtlõigu kirjutamine.	341
Kava tegemine	341
Visandi kirjutamine	341
Mustandi kirjutamine	342
Viimistlemine.	345
Toimetamine	345
Lõppsõna: Internet ja trükimeedia	346
Netileht ja paberleht	346
Uudisväärtused ja kommenteerimisväärtused	346
Emauudis ja kommentaar	347
Toimetamine ja serverimine	347
Kommentaari ja kommentaator	348
<i>Online</i> kommentaaride hea tava	349
Kirjandus	350

UUDISETEGEMISE PÕHISOOVITUSED: INFOKASTID

1. Uudise sisu	21
Uudisväärtuse põhikriteeriumid	31
Uudisväärtuse lisakriteeriumid	34
Ohud ehk pseudouudisväärtuste vältimine	37
Uudisväärtuste töölepanek	40
Sündmuste valimise lisakriteeriumid	47
Uudise sisulised põhinõuded	58
Rutiinne faktide kontroll	59
2. Uudise ülesehitus	63
Juhtlõigu sisu	68
Juhtlõigu vormistamine	76
Sissejuhatus	80
Pööratud püramiid	84
Teema arendamine	86
Taust ja perspektiiv	93
3. Kirjutamise kunst	101
Kuidas ja millal attributeerida?	104
Kus ja kui palju attributeerida?	105
Identifitseerimise eesmärgid ja tehnika	107
Identifitseerimise põhimõtted ja eetika	109
Millal eelistada tsitaati?	113
Tsitaadi vormistamine	115
Tsitaadisse sekkumise vältimine	116
Tsitaadi saatelause vormistamine	118
Parafraasi tegemine	120
Kesksed võtted stiiliideaalide saavutamiseks	122
Täpsus, selgus, lihtsus ja objektiivsus	125
Tihedus ja ökonoomsus	127
Elavus, veenvus ja isikulisus	129
Loomulikkus ja ühtsus	131
Korrektne keel: õigekiri ja grammatika	134
Korrektne keel: sidusus ja esiletõste	137
Korrektne keel: manipuleerimise vältimine	140
Korrektne keel: arvud ja numbrid	145

4. Pehmed uudised ja valdkonnauudised 147

Pehme uudis: inimkeskne ja emotsionaalne sisu	151
Pehme uudis: inimkeskne ja emotsionaalne vorm	152
Pehme uudis: algus	155
Pehme uudis: ülesehitus	156
Pehme uudis: keel ja stiil	157
Kuriteo- ja õnnetusuudis: eetika	162
Kuriteo- ja õnnetusuudis: uudisväärtus ja ülesehitus	165
Majandusuudis: keerukuse ületamine ja arvude kasutamine	174
Majandusuudis: eetika	176
Kultuuriuudis: erijooned	182
Spordiuudis: erijooned	188

5. Muud erijoontega uudised 195

Kõneuudis: erijooned	199
Intervjuu: erijooned	203
Rahvakogunemiste vaatlemine	205
Täppisuudis: erijooned	207
Nädalalehe- ja ajakirjauudis: erijooned	213
Lisalood, pakitud lood ja osad iseseisvate lugudena	217
Järjed	220
Eeluudised	224

6. Reporteritöö 225

Milline reporter on hea allikas?	229
Kirjalikud allikad	234
Inimallikate valimine ja testimine	236
Inimallikate hoidmine ja sõltuvuse vältimine	238
Allikate üldhierarhia	240
Allikad ja sündmus	242
Allikate hulk ja kasutamise järjekord	243
Infoleke	245
Info kasutamise piirangud	246
Vaatlus	249
Kirjalike allikate kasutamine	252
Intervjuu ettevalmistamine	255
Intervjuu kokkuleppimine	259
Intervjuu läbiviimine	261
Segased vastused ja ebaseeldivad küsimused	265
Isiklikud küsimused	266
Kuulamine ja märkmete tegemine	269
Intervjuu lõpetamine	271
Telefoniintervjuu	273

7. Toimetajatöö 275

Toimetamise protsess	279
Lühendamine, värskendamine, kohalikustamine	289
PR-lugude ümbertöötamine	292
Toimetaja ja tekst	294
Toimetaja koostöö autoriga.	295
Muudatused, mis tuleb teha koos autoriga	297
Põhipealkirja kirjutamine.	302
Üla- ja alapealkirja kirjutamine	303
Pealkirja serveerimine.	304
Vahepealkirjad	305
Väljavõtted	306
Fotode valimine	308
Foto kadreerimine ja allkirja kirjutamine.	310
Teabegraafika.	312
Infoploki tegemine.	214
Illustratsiooni paigutamine infoplokis	315
Lehekülje kokkupanemine	317

8. Eetika ja protsess 319

Uudise tegemise protsess: teema ja tuuma valimine	332
Uudise tegemise protsess: tuuma arendamise materjal	334
Uudise tegemise protsess: planeerimine	338
Uudise tegemise protsess: reporteritöö.	340
Uudise tegemise protsess: kirjutamine ja toimetamine.	344

SAATEKS 2. TRÜKILE

Käesolev on "Uudise käsiraamatu" teine, kohendatud trükk. Kuigi meedias on toimunud vahepealsete aastate jooksul olulisi muutusi, eriti netilehtede mõjul, ei ole ajalehtede uudisekirjutamise põhimõtted muutunud. Seetõttu pole muudetud ka selle raamatu soovitusi. Ka analüüsitud tekstinäited on samad, mis lubab kasutada uut ja vana trükki õpetamisel kõrvuti. Millised on muudatused?

Lisatud on peatükk "Internet ja trükimeedia" arutlustega inerneti mõjust uudisele. Tunduvalt on lühendatud peatükki "Uudise tegemise protsess". Ümber on kirjutatud osa Eesti lehtede uudisevaliku probleemidest (lk 55). Lisatud on mõned laused tulevikust kõnelevate lugude kohta (lk 224) ja kohendatud infolekete kohta käivat osa (lk 245). Parandatud on leitud trükivead, muudetud üksikuid lauseid selgemaks ja asendatud paarkümmend näitefakti ja nime. Bibliograafiasse on lisatud uusi tekste ja kustutatud mõned vanad.

Täna Roosmarii Kurvitsat ja Juhan Oskar Hennostet abi eest uue trüki ettevalmistamisel.

SAATEKS 1. TRÜKILE

Selle raamatu algus on enam kui kümne aasta taga, kui ma alustasin ajakirjanikele korrektse keele ja hea stiili õpetamist. Õige pea sain ma aru, et keele parandamisega saab uudist väga vähe paremaks teha. Probleem oli hoopis selles, et üliõpilased ja ajakirjanikud ei osanud organiseerida teksti ega valida sündmusi, millest kirjutada. Selliselt kasvas stiilikursus kiiresti üle ajakirjandusteksti tegemise kursuseks.

See übersünd langes kokku perestroikaga, millega koos muutus ka Tartu ülikooli ajakirjanike koolitamise programm ja tekstikursusest sai praktiline uudisekirjutamise kursus. Selle kursuse tarvis koostasin ma loengud ja harjutused, mille aluseks said tekstiõpetuse ja praktilise retoorika üldpõhimõtted ning läänemaailma ajakirjanduse uudiseõpetuse õpikud. Neid loengukonspekte võibki pidada selle raamatu algeks.

1990. aastate keskpaigas pidasin võimalikuks hakata koostama konspektidest raamatut. Sellise raamatu puhul on vaja valida, kas kirjutada õpik või käsiraamat. Õpik annab vähem soovitusi, nõuandeid jms, sisaldab palju näiteid, lisaks lugusid elust enesest (kuidas reporter X selle või teise probleemi lahendas jms). Õpik on suunatud kindlale sihtrühmale (nt üliõpilastele), arvestab vastava kooli programmi mahtu ja ehitust ning on kasutatav eeskätt õppetöös. Käsiraamat on tihedam, temas on enam soovitusi, vähe näiteid ja puuduvad lood. Tema maht pole määratud ja sihtrühm on lai, alates esimese aasta üliõpilasest kuni tegevajakirjanikuni. Mina valisin käsiraamatu tee. Lihtsalt sellepärast, et Eestis koolitatakse aastas ca 15 ajakirjanikku ning õpik jääks liiga kitsale sihtrühmale suunatuks.

Käsiraamatu koostamine algas 1996. aastal ja töö alguses osales olulisel määral ka Roosmarii Kurvits. Töö sai teoks tänu paarile stipendiumile.

1996. kevadel andis Väino Tanneri Fond Peeter Vihalemma isikus Roosmarii Kurvitsale raha Helsingisse sõiduks, kus ma tollal töötasin. 1997 andis Avatud Eesti Fond mulle aastase stipendiumi käsiraamatu kirjutamiseks. Siis algas raamatu tegelik kokkupanemine. Tegin raamatu plaani ja leidsin, et senised materjalid on mõnes osas siiski katteta, st puudusid kindlad soovitusel probleemide lahendamiseks. Seetõttu tuli alguses üle vaadata erinevad uudisekirjutamise õpikud ja käsiraamatud ning kirjutada sealt vastavad soovitusel välja. Selle töö tegi Roosmarii Kurvits.

Seejärel kirjutasin teksti esimese variandi. Kõige raskem oli materjali süstematiseerimine nii, et raamatu struktuur oleks võimalikult selge ja loogiline. Nimelt on raamatus teemasid, mis võiks olla sulatatud erinevatesse osadesse või moodustada omaette osi. Mingit ainuõiget lahendust ei ole olemas. Valitud on see variant, mis tundus mulle parim. Raamatu käsikiri valmis põhiosas 1997. aasta lõpuks.

Seejärel kirjutasin raamatu põhjal uued käsilehed, mis võtsid lühidalt kokku need seisukohad, mida käsiraamat esindas ja moodustasid omamoodi raamatu tuuma. Neid käsilehti on kasutanud kõik üliõpilased ja ajakirjanikud, keda ma viimastel aastatel olen õpetanud.

Kahjuks ei olnud võimalik kohe saada raha raamatu trükkimiseks. Nii jäi käsikiri seisma. Aastal 1999 lubas TÜ Kirjastus, et ta annab raamatu oma raha eest välja. Loomulikult selgus, et käsikiri vajab remonti. Vahepeal oli olnud aeg, mille jooksul eesti ajakirjanikud õppisid nagu hullud. Tuli anda tohutult konsultatsioone pea kõigis olulistest lehtedes ja ajakirjades, teha kursusi jne. Selle käigus muutusid mõned arusaamad, täpsustusid terminid ja asjadest kõnelemise viis. Lisaks ilmus ka uusi õpikuid, mille seisukohti tahtsin arvestada. Seetõttu tuli hakata raamatut uuesti läbi kirjutama. Muude suurte tööde tõttu aga soikus see vähehaaval.

2000. aasta sügisel pakkus TÜ ajakirjandusosakond Epp Laugu isikus Tempus-Phare raha raamatu väljaandmiseks. Nüüd kirjutasin raamatu uuesti läbi ja see oli valmis 2001. aasta veebruariks. Seejärel tuli toimetamistöö, mis mitmetel põhjustel venis kuni septembri lõpuni. Tulemus on nüüd teie ees.

Selle raamatu valmimisele on kaasa aidanud paljud inimesed, keda siinkohal südamest tänan: Roosmarii Kurvits, kes kogus materjali teistest õpikutest, tegi raamatu kujunduse ja kellega koos on kirjutatud ka uudise serveerimise peatükk. Ja kes mind pidevalt tagant torkis, kui ma tüdima ja väsima kippusin; Avatud Eesti Fond, kes mulle stipendiumi andis, ilma milleta seda raamatut vaevalt oleks sündinud, ja tema omaaegne Tartu asjaajaja Siiri Maimets, kes mind raamatut kirjutama õhutas; ülikoolikolleegid Peeter Vihalemm ja eriti Epp Lauk, kes leidsid võimaluse anda raha raamatu tarvis ja ilmumise pideva edasilükkamise välja kannatasid; kolleeg õpetuses Priit Pullerits, kellega said läbi arutatud raamatu kesksed peatükid; kõik kolleegid, üliõpilased ja ajakirjanikud, kes mu kursusi ja konsultatsioone kuulasid või raamatu käsikirja lugesid ning sundisid oma seisukohti täpsemaks sõnastama.

SISSEJUHATUS

Raamat, mida te käes hoiate, on käsiraamat selle kohta, kuidas leida, koostada ja lugejale serveerida ajaleheuudist.

Esimene osa kõneleb uudise sisust. Selles on neli peatükki. Esimeses peatükis vaatame, mida nimetatakse uudiseks ja millised on uudise kesksed tüübid, mis üksteisest tegemise seisukohast erinevad.

Teine ja kolmas peatükk tegelevad kõige olulisema temaga: mille põhjal valida välja need sündmused, millest uudiseid kirjutada. Teises peatükis räägime uudisväärtustest, mille alusel saab otsustada, kas ja kui palju antud sündmusest kirjutada. Seejärel tuleb juttu pseudouudisväärtustest, mille mõju alla sattumist tuleks vältida, et mitte muutuda manipuleeritavaks.

Kolmandas peatükis kõneleme muudest teguritest, mis mõjutavad sündmuste valikut: kuidas vältida pseudosündmuste avaldamist tõeliste pähe; mida teha avalike ja varjatud, oodatud ja ootamatute sündmustega; kuidas leht liigendub valdkondadeks; mida pidada silmas ühe lehenumbri uudiste valimisel ja milliseid eetilisi probleeme võib uudiste valik kaasa tuua.

Neljas peatükk vaatleb uudise sisulisi nõudeid. Siin on juttu uudisküsimustest, millele ajakirjanik peab vastama ja omadustest, mis peavad uudisel olema, et ta oleks korrektne ja eetiline: täpsusest, tasakaalust ja objektiivsusest.

Teine osa kõneleb uudise tüüpilisest ülesehitusest. See jaguneb kaheks peatükiks. Esimeses on juttu juhtlõigust ja sissejuhatuses. Teine peatükk kõneleb uudise kompositsioonist.

Kolmandas osas räägitakse uudise kirjutamise kunstist. See on jagatud kolme peatükki. Esmalt vaatame, kuidas omistada ehk attributeerida infot allikatele, kuidas allikaid identifitseerida ehk lugejale avada, kuidas teha tsitaate ja parafrase. Teine peatükk seletab, milline on hea stiil. Viimane peatükk kõneleb lehekeelest, keelelisest manipuleerimisest ja arvude kasutusest uudises.

Neljandas osas on juttu uudistest, mis moodustavad lehes tavaliselt omaette temaatilisi osakondi: kuritegevuse- ja õnnetusuudised, majandusuudised, kultuuri- ja spordiudised. Eraldi peatükk on ka pehmetest uudistest.

Viienda osa moodustavad muud uudised, mille tegemisel on erijooni. Esimene peatükk kõneleb uudistest, mille erijooned tulenevad allikate eripärasest kasutusest (kõnede või vaatluste põhjal tehtud uudised, intervjuud, teiste tekstide põhjal tehtud täppisuudised). Teise peatüki annavad pisiuudised (nupud jms) ning kolmandas on juttu nädalalehe- ja ajakirjauudiste eripärasest. Lisaks on peatükk seotud uudistest. Selles räägitakse lisalugudest, mitme samateemalise uudise koondamisest ühe juhtlõigu alla ja erinevat liiki järjelugude tegemisest.

Kuues osa on pühendatud tööle, mida reporter teeb enne loo kirjutamist. See jaguneb neljaks peatükiks. Esimeses on juttu eri liiki allikatest. Teises kõneleme allikate kasutamise üldpõhimõtetest. Kolmas ja neljas peatükk on pühendatud erinevatele infohankimisviisidele: vaatlusele ja kirjalike allikate kasutamisele ning intervjuerimisele.

Seitsmes osa kõneleb toimetamistööst. See on jagatud kolmeks peatükiks. Esimene kõneleb tavalisest tekstitoimetamisest. Teises peatükis on juttu tekstide ümbertöötamisest (lühendamisest, värskendamisest jms) ja ka toimetamistöö üldpõhimõtetest, eriti toimetaja koostööst autoriga. Kolmas peatükk kõneleb uudiste serveerimisest (pealkirjade kirjutamisest, fotode valimisest, lehekülgede küljendamisest jms).

Kaheksas osa sisaldab peatükid eetikast ja uudisetelemise protsessist. Need koondavad kokku ja vaatavad oma nurkade alt materjali, mis läbib kõiki uudise osi, liike ja uudisetelemise tegevusi.

Lõppsõna vaatab, kuidas on ajalehe uudisele mõjunud internetimeedia.

Kuidas seda raamatut kasutada?

See on uudise **käsiraamat**. Ta annab palju soovitusi, nõuandeid ja reegleid ning väga vähe näiteid. Seetõttu on ta tihe ega sobi ühe hooga läbilugemiseks.

Raamat on liigendatud võimalikult paljudeks lühikesteks alateemadeks. Vajalikku kohta aitab leida väga detailne **sisukord**, milles on ära toodud kõik teemad, millest raamatus juttu on.

Lisaks on iga suurema teema kohta toodud välja kesksed soovituselised või reeglid, mis on paigutatud **infokastidesse**. Nende loendi leiab sisukorra järelt.

Raamatus on püütud koondada kogu materjal ühe probleemi kohta maksimaalselt kokku. Samal ajal on vaja siiski kõnelda samast asjast mitmes kohas. Siis on abiks **ristviited**, mis viitavad peatükile ja lehekülgedele, kus vastavast teemast lisaks pikemalt juttu on.

Põhimõtteliselt saab seda raamatut kasutada ka **õpikuna**. Selleks peab iga õpetaja või õppija valima need osad, mida õpetada ja õppijailt nõuda. Lisaks, õppimisel on hea kasutada **töövihikut**, mille on koostanud Priit Pullerits ja Mart Raudsaar (*Priit Pullerits, Mart Raudsaar. Uudise töövihik. Tartu 2001*). Käsiraamatu ja töövihiku vahel ei tohiks olla põhimõttelisi erinevusi. Muidugi on erinevusi detailides, sest ajakirjandus ei ole ala, kus kõik on rangelt reglementeeritud. Seal on piisavalt vaba ruumi eri seisukohtadeks ja vaidlusteks.

I
Uudise sisu

UUDIS JA TEMA ALALIIGID

See raamat on uudisest, sellest, kuidas teda otsida ja leida, kuidas tema jaoks materjali koguda, ta valmis kirjutada ja lõpuks lugejale serveerida. Uudis on ajakirjanduse keskne žanr, olenemata sellest, kas tegu on trükiajakirjanduse, raadio, televisiooni või muu meedialiigiga. Uudise põhialused on kõikjal samad, kuid oma erijoontega. Selles raamatus tegeleme me trükiajakirjanduse uudisega. Trükiajakirjanduse võime omakorda jagada ajalehtedeks ja ajakirjadeks, kuigi nende piir pole alati selge. Uudis on keskne ajalehtedes, ajakirjades on ta suhteliselt marginaalne žanr. Seetõttu kõneleme põhiliselt just tavalise päevalehe uudistest ja puudutame ainult veidi ajakirjauudise erijooni.

Mis on uudis?

Küsimusele, mis on uudis, on eri aegadel otsitud ja pakutud hulk vastuseid. Kolm kõige tavalisemat vastust on järgmised.

- Uudis on materjal, mida avalikkus peab teadma ja mis aitab inimestel nende probleeme mõistuspäraselt lahendada.
- Uudis on materjal, mis lahutab meelt, mida on tore lugeda.
- Uudis on tavalisest sündmustevoolust väljaulatuv sündmus, murre tavapärasest.

Sellest on näha, et nagu suurt osa ühiskonnas kasutatavatest põhimõistetest, ei saa ka uudist selgelt ja ühemõtteliselt määratleda. Selle asemel püüame eristada uudist teistest meediažanridest.

Meedias ilmuvad materjalid võib kõigepealt jagada kahte rühma: toimetuse materjal ja reklaam. Toimetuse materjal jaguneb väljendusvahendite poolest kaheks: kirjutatud lood ja pildilised lood, millel võib olla ka keeleline osa (nt piltuudised, fotoreportaazid jms).

Teisalt jagatakse toimetuse materjal mitmesse eri rühma vastavalt tekstide ehitusele ja eesmärkidele. Ühe rühma moodustavad UUDISLOOD. Teise kindla rühma annavad ARVAMUSLOOD, mis esitavad lugejale kellegi arvamusi, seisukohti, analüüse. Selle rühma tähtsamad žanrid on kolumn/kommentaar, juhtkiri, repliik, arvustus jms. Kolmandasse rühma kuuluvad nn PUBLITSISTLIKUD ŽANRID, mis jutustavad lugusid: olemuslugu (*feature*), portree, reportaaz, nekroloog, juubelilugu jms. Ma olen eelistanud võtta kaks viimast rühma kokku arvamusalugude nime alla ja kõnelda kõvadest ehk analüüsivatest ja pehmetest ehk jutustavatest arvamusalugudest. Neljanda rühma annab PISIINFO, mis koosneb pigem nimekirjadest kui seotud tekstist (börsiinfo, sportitulemused jms).